

Љубиша ДОКЛЕСТИК

ПРИДОНЕСОТ НА СТЕФАН ВЕРКОВИЌ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ИСТОРИСКА ГРАЃА ВО МАКЕДОНИЈА И ВО СОСЕДНИТЕ ЗЕМЈИ ВО СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК

За време на своите патувања по Македонија и во соседните земји под турска власт и за престојот во Серез меѓу 1851 и 1858 година Стефан Верковиќ интензивно ја истражувал старината.¹⁾ Покрај другото, неговото внимание било насочено и кон пронаоѓањето на средновековни натписи, записи, поменици, летописи, житија и повелби. Во тоа време Балканот сè уште бил неиспитано подрачје. Пред него во Македонија истражувал само В. Григорович, и тоа на патувањето во 1845 година, кога претежно нашол ракописи.²⁾

Пронајдената граѓа за средновековната историја на Балканот Верковиќ ја препишувал на самото место или организираше да се препише. Бидејќи во работата при собирањето на старини Верковиќ бил помогнат со кредити од Министерството за просвета на Србија и од Друштвото на српската словесност,³⁾ многу од тие преписи се откупени за Народната библиотека во Белград. Повеќето од тие преписи набрзо потоа се објавени во списанија или во зборници. Некои ги објавил со помали коментари самиот Верковиќ, а некои ги објавиле неговите современици.

Верковиќ најпрвин пристапил кон препишување на средновековните *натписи* на кои наишол во црквите, а кои се важен извор за средновековната историја. Во манастирот Зрзе во Македонија, „пет саати од Прилеп спрема северозапад“ во 1853 година препишал еден поголем натпис. Во овој натпис, мошне

¹⁾ Lj. Dokleštić, *Životni put Stjepana Verkovića (1821—1894)*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 14, Zagreb 1981, 249—265.

²⁾ Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку I*, *Извори и историографија*, Београд 1937, 123—125. — Станојевиќ накратко ја прикажал и Верковиќевата работа на собирање средновековни споменици (исто, 125—129).

³⁾ Dokleštić, *op. cit.*, 249—268.

интересен за македонската историја, станува збор за тоа дека феудалците Зографи манастирот Зрзе околу 1400 година, поради неможноста да се грижат за него по доаѓањето на Турците, му го препуштиле на својот кмет Константин и на неговите синови коишто го обновиле манастирот. Овој препис веднаш е објавен на две места. Најпрвин го објавил Верковиќевиот пријател Ј. Шафарик во Белград во 1854 во *Гласник* друштва српске словесности.⁴⁾ Потоа го објавил и самиот Верковиќ во Загреб во 1857 година во *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*. Притоа, покрај оригиналот на црковнословенски јазик ја дава и неговата транскрипција на латиница.⁵⁾ Врз основа на овие две изданија Љ. Стојановиќ во 1902 година овој натпис го внесува во првата книга на старите натписи во која ја опфаќа и граѓата од Македонија.⁶⁾ Верковиќ и Шафарик на овој натпис му придаваат посебно значење поради тоа што во него од народната песна познатиот Марко Крале се спомнува како Крал Марко, што во тогашната историографија сè уште било неизвесно. Верковиќ покрај тоа забележува дека на фреските од кралот Волкашин и кралот Марко, коишто тогаш ги видел во урнатините на манастирот Св. Архангел кај Прилеп, над нивните глави напишано е нивното име со кралска титула. Во описите на овие фрески ги цитира и овие натписи.⁷⁾

Во манастирот Лесново, меѓу Кратово и Злетово, Верковиќ во 1857 година од сидовите на двете цркви препишал три натписи на црковнословенски и еден на грчки јазик од средината на XIV век, во кои се споменува криторот Деспот Јован Оливер. Овие преписи со посредството на рускиот славист и историчар Ал. Гилфердинг се објавени во Петроград во 1858 година во *Известија* на Руската академија на науките.⁸⁾ Повеќето од овие натписи врз основа на Верковиќевите преписи, до кои веројатно дошол преку Ј. Шафарик, ги објавил и К. Николаевиќ во Белград во 1861 година во *Гласникот* на ДСС во своите прилози за Комнените. Притоа грчкиот натпис го превел и го додал уште и натписот од 1805 година за обновувањето на оваа црква, кој исто така беше го препишал Верковиќ.⁹⁾ Покрај тоа, Верковиќ го опишал ликот

⁴⁾ Ј. Шафарик, Надпись на цркви у монастыру Преображения, названомъ данасъ Зерзе кодъ Прилепа, *Гласникъ Друштва српске словесности* (= GDSS) VI, Београд 1854, 186.

⁵⁾ St. Verković, *Starine macedonske, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* IV, Zagreb 1857, 169—170.

⁶⁾ Љ. Стојановиќ, Стари српски записи и натписи I, Београд 1902 63.

⁷⁾ Шафарик, Натпис . . . , 187—189; Verković, *Starine macedonske* . . . , 165—166.

⁸⁾ Ст. Верковичъ, Новая Славянския находки въ Македонии, *Известия императорской академии наукъ* VI, С. Петербургъ 1858, 187—390.

⁹⁾ [К. Николајевиџ.] Србски Комнени, GDSS XIII, Београд 1861, 292—295. — в. Станојевиџ, *op. cit.*, 126—127; Т. Флорински, Памятники законодательной дѣятельности Душана, Киевъ 1888, 82 заб. 2.

на деспотот Оливер, на неговата сопруга и на синот на фреските во тој манастир и ги цитирал натписите на нив (што исто така е објавено во *Известија* и кај Николаевиќ). Главата на ликот на Оливер ја уништила влагата во подоцнежните години, како и малку од натписите.¹⁰⁾

За време на својата посета на светогорските манастири во 1851 година Верковиќ препишал два кратки натписи. Во Хиландар беше нашол натпис, напишан на старословенски јазик, на овчарска палка којашто во 1181 година Сава Немањиќ беше ја добил како подарок од Царот Алексие Комнен. Во Ватопед, пак, на една мала црквичка наишол на грчки натпис во кој се спомнува деспотот Угљеша. И овие натписи ги објавил во 1857 година во загрепскиот *Arkiv za povjesnicu jugoslavensku*.¹¹⁾

Верковиќ и во Бугарија препишал неколку натписи на кои наишол во 1855 година. Истата година ги објавил Ј. Шафарик во *Гласникот* на ДСС. Во црквичката на Св. Апостоли кај селото Рила над црковната врата нашол натпис од 1392 година во кој станува збор за зидањето на црквата. Во Рилскиот манастир пронашол два натписа. Од старата камена кула во манастирскиот двор, наречена Релјин пирг го испишал натписот на кој е забележано дека тој пирг го сосидал протосевасторот Хрелја во 1334 година за време на владеењето на кралот Стефан Душан. Во црковниот двор беше ја нашол и надгробната плоча на кесарот Хрелја, кој едно време му бил благородник на цар Душан, а умрел во 1343 година. Од таа плоча, којашто заедно со црквата во поново време настрадала од пожар, Верковиќ препишал малку од зачуваните текстови. Истовремено го запишал и текстот од таа плоча кој по сеќавање му го издиктирал стариот јеромонах Давид кој „често ја читал“ таа плоча додека сè уште се наоѓала на ѕидот од црквата. Во црквичката во селото Бојани близу до Софија го препишал натписот од 1255 година, кога се изведени фреските во оваа црква, како и уште три пократки натписи. Во манастирот Св. Ѓорѓи во планината Витоша, близу до Софија, Верковиќ — бидејќи дознал од игуменот дека манастирот според преданијата го изградил еден српски владетел — ја опишал фреската со ктители и препишал два пократки натписи на неа коишто потекнуваат од 1493 година.¹²⁾

*
* *
*

Наспроти на натписите, Верковиќ помало внимание им посетувал на записите, коишто се наоѓаат во старите црковни книги.

¹⁰⁾ Ст. Симић, Лесновски манастир св. оца Гаврила, задужбина српског деспота Јована Оливера, Београд 1913, 36—37.

¹¹⁾ Verković, *Starine macedonske*..., 171.

¹²⁾ Ј. Шафарик, Писмени споменици српски и бугарски, GDSS VII, Београд 1855, 180—184, 189—193.

Веројатно тоа била причината што нивното истражување барало повеќе време, а Верковиќ обично на своите патувања на едно место не можел подолго да се задржува. Единствените записи беше ги препишал во 1857 година во кратовскиот манастир Лесново. Ги нашол на краиштата на три ракописни книги на пергамент, изработени во овој манастир во XIV век. Тоа била една ракописна книга на Ефрем Сирин, еден Триод и еден Пролог. Од записот на Триодот се гледа дека по порачка на деспотот Оливер го напишал монахот Станислав, кој го напишал и Прологот. Во овие опширни записи се спомнуваат стари владетели и нивните велможи коишто биле ктитори на овој манастир. Во овој манастир Верковиќ препишал и еден запис на поголем лист на кој во осум кругови е прикажана поделбата (на Душановото царство меѓу неговите велможи). Сите овие преписи се објавени во 1858 година во *Известија* на РАН,¹³⁾ заедно со другата граѓа од овој манастир. Покрај тоа Верковиќ во Лесново препишал и два записа од 1711 година. Нив Љ. Стојановиќ ги објавил во 1903 година во втората книга на стари записи и натписи со забелешка дека Верковиќ ги препишал. Стојановиќ овие записи ги презел од Народната библиотека во Белград, во чиј каталог биле запишани под бр. 47.¹⁴⁾ Веројатно тоа е оној натпис кој го препишал Верковиќ (од крајот на една ракописна книга во Лесновскиот манастир кај Кратово) и му го пратил на Ј. Шафарик во 1858 година преку кој од Министерството за просвета на Србија е откупен за Народната библиотека.¹⁵⁾

* * *

Верковиќ беше препишал и неколку средновековни црковни поменици во кои се запишувани имињата на световните и на црковните великодостојници, како и на основачите и донаторите на одделни манастири и цркви, заедно со нивните семејства.

Меѓу првите во 1857 година го препишал поменикот на Лесновскиот манастир, кого го нарекува Кратовски манастир, и поменикот на манастирот Св. Прохор Пчињски на Козјак. Исписите од овие два поменици се објавени во 1858 година во *Известијата* на РАН.¹⁶⁾ Деловите од Верковиќевите преписи и поменици коишто се однесуваат на деспотот Оливер и на неговото семеј-

¹³⁾ Верковиќ, *Новия...*, 394—397, 399—400.

¹⁴⁾ Стојановиќ, *Стари...* II, Београд 1903, 27 (2229, 2230); Љ. Стојановиќ, *Каталог народне библиотеке у Београду IV*, Београд 1903, 404 (651).

¹⁵⁾ Архив Србије (=АС), Министерство просвете — Просветно оделсње (=MP, —P) 1862, F VI, R 1265, 2397, Ј. Шафарик, Београд 14 X 1858. (в. К. Џамбазовски, *Граѓа за историју македонског народа из архива Србије II/1*, Београд 1981, 150—155). Врз основа на понудата од Ј. Шафарик, Министерството за просвета на почетокот од 1859 год. ги откупило сите понудени Верковиќеви преписи и стари ракописи (в. Doklešić, *op. cit.*, 267—268; Џамбазовски, *op. cit.*, 164—167, 173—174).

¹⁶⁾ Верковиќ, *Новия...*, 390—394.

ство К. Николаевиќ во 1860 и 1861 година ги внесол во *Гласникот* на ДСС во своите прилози за Комнените.¹⁷⁾ Притоа во изводот од Лесновскиот поменик името на синот на деспотот Оливер погрешно е напишано Гусин, место Русин. Ст. Новаковиќ во својата студија за помениците од 1875 година оваа грешка му ја припишува на погрешното Верковиќево читање на ова име,¹⁸⁾ што не држи, зашто Верковиќ во *Известија* исправно го објавил ова име.

Верковиќ на својот пат низ Косово во 1857 година го препишал „Поменикот на кралевите, царевите, деспотите, архиепископите, и патријарсите српски“. Овој препис во 1858 година му го пратил на Ј. Шафарик преку кој е откупен за Народната библиотека во Белград.¹⁹⁾ Во инвентарната книга на Библиотеката тој е нареден под две сигнатури, посебно „Поменик владалачки“ (НБ Б 45), а посебно „Поменик архиерејски“ (НББ 46). Бидејќи на овие преписи, освен забелешките дека ги напишал Верковиќ, нема други податоци, во историографијата не се знаело откаде потекнуваат овие поменици.²⁰⁾ Меѓутоа, во подносекот на Ј. Шафарик, за откупувањето на овој препис од 1858 година е наведено дека тој потекнува од ракописната книга којашто се наоѓа кај еден калуѓер на Пеќската патријаршија, во која сè уште се наоѓал еден летопис и некои житија.²¹⁾ Очигледно дека тука е препишан од некој оригинален поменик, можеби од т.н. Пеќски поменик во кој се внесени имињата на српските владетели, архиепископи и патријарси.²²⁾

*
* *

Верковиќ покажал голем интерес и за старите летописи. Во тие историски списи дадени се кратки фрагментарни податоци за најважните настани во средновековните држави на Балканот. Несомнено е дека вредноста на летописите во средината на деветнаесеттиот век, кога историчарите почнале да ги истражуваат пишаните историски извори, била многу поголема отколку подоцна кога натамошните истражувања ја направија достапна другата граѓа.

¹⁷⁾ GDSS XII 1860, 450; GDSS XIII, Београд 1861, 294, 298.

¹⁸⁾ Ст. Новаковиќ, Српски поменици XV—XVIII века, *Гласник Српског ученог друштва* (=GSUD) XLII, Београд 1875, 12. — Новаковиќ во иста студија погрешно пресудил дека Верковиќ го препишал поменикот од црквата во Крагово (исто, 27). Навистина, Верковиќ го нарекува лесновскиот поменик „синодик на кратовската црква“, но притоа мислел на црквата во кратовскиот манастир, т.е. на манастирот Лесново. (в. Верковичъ, *Новия...*, 389—392, 394—400).

¹⁹⁾ В. фус. 15.

²⁰⁾ Стојановиќ, *Каталог...*, 387 (535—536).

²¹⁾ AS, MP_s—P, F VI, R 1264, 2397, Ј. Шафарик, Београд 14. X 1858; Цамбазовски, *op. cit.*, 153.

²²⁾ Новаковиќ, Српски поменици..., 16.

Во текот на истражувањето на историската граѓа во 1857—1858 година Верковиќ пронашол три летописи, два на Косово, а еден на Епир. Нивните преписи му ги испратил во 1858 на Ј. Шафарик преку кој и тие се откупени за Народната библиотека во Белград.²³⁾ Во нејзината инвентарна книга се внесени под бр. 43, 44 и 49.²⁴⁾

Првиот летопис (НББ 43) Верковиќ го препишал од ракописната книга којашто ја нашол кај еден калуѓер на Пеќската патријаршија; во неа се наоѓал веќе споменатиот поменик и некои житија. Тој летопис во историографијата е познат како Студенички летопис.²⁵⁾ Вториот летопис (НББ 44), „Родословие србски’ православних цареј“, Верковиќ беше го препишал во Пеќ „од една ракописна книга што се наоѓа кај вдовицата на некојши поп, кој пред триесетина години бил управител на Патријаршијата Пеќска“, како што навел и Ј. Шафарик во понудата упатена до Министерството за просвета.²⁶⁾ Бидејќи Верковиќ на самиот препис не назначил каде го нашол неговиот предложен примерок, во историографијата не се знаело откаде потекнува тој. Поради тоа Љ. Стојановиќ го нарекол Верковиќ летопис. И Студеничкиот и Верковиќевиот летопис, кој веќе можеме да го наречеме помлад Пеќски летопис Љ. Стојановиќ го објави во два наврата. Првиот пат во издание на ЈАЗУ во 1881, а вториот пат во издание на САН во 1927 година, со тоа што кај второто издание на Студеничкиот летопис веќе не се послужил со Верковиќевиот препис, туку со ракописот од XVI век кој е пронајден по 1920 година.²⁷⁾ Опширниот Студенички летопис спаѓа во групата на постарите српски летописи и Стојановиќ смета дека е составен најрано во средината на XV век. Наспроти тоа, пократкиот Верковиќев, т.е. Пеќскиот летопис, спаѓа во групата на помладите летописи и според проценката на Стојановиќ е од руска редакција и потекнува од втората половина на XVIII век.²⁸⁾

Третиот летопис (НББ 49) кој го нарекол Епирски летопис,²⁹⁾ Верковиќ го препишал во манастирот Св. Пантелејмон на островот во Јанинското Езеро во Епир. Со други материјали му го пратил на Ј. Шафарик во Белград. Овој летопис „Напишан на грчки јазик од монасите Комнин и Прокел му го понудил за откуп во 1858 година на Министерството за просвета.³⁰⁾ Ј. Шафарик го об-

²³⁾ в. фус. 15; (Караџић) Вукова преписка III, Београд 1909, 731.

²⁴⁾ Стојановић, Каталог..., 382 (514, 515), 402 (636).

²⁵⁾ Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, Ср. Карловци 1927, XXXIV—XXXV. — в. фус. 21.

²⁶⁾ в. фус. 15.

²⁷⁾ Lj. Stojanović, Nekoliko srpskih ljetopisa, *Starine JAZU* XIII, Zagreb 1881, 164—165, 167—173, 190—196; Истиот, Стари српски родослови..., XXXIV—XXXV, LI, 63—99, 190—193.

²⁸⁾ Истиот, Стари српски родослови..., XXXVIII, LI.

²⁹⁾ Вукова преписка..., 731.

³⁰⁾ в. фус. 15.

јавил во 1862 година во *Гласникот* на ДСС под наслов: „Историја на монахот Комнин и монахот Прокел за разни деспоти на Епир, и за тиранот деспотот Томо, Комнин и Прељуб“. Напоредно со грчкиот текст даден е и негов превод кој го изработил Ј. Аврамовиќ.³¹⁾ Во краткиот предговор наведено е дека овој летопис веќе е објавен во Бон во 1850 година во збирката *Corpus scriptorum historiae byzantinae* но со доста грешки на препишувачот, така што повторно се објавува „според верниот и неизопачен текст“ што го препиша „нашиот познат и заслужен старинар Стефан И. Верковиќ.“³²⁾ Всушност, преводот на првите три поглавја на Верковиќевиот препис на овој летопис бил објавен во *Гласникот* на ДСС уште во 1859 година. Го наоѓаме во споменатите прилози на К. Николаевиќ за Комнените.³³⁾

*
* *
*

Верковиќ ги истражувал и *житијата*, важен извор за културната и политичката југословенска средновековна историја. Сè на сè успеал да препише две житија.

Едно е „Житието на св. Наум, св. Еразмо, св. Јеротие, Никифор и Јован“ напишано на грчки јазик. Преписот на овој животопис што го направил Верковиќ се наоѓа во ракописната збирка на Српската академија на науките во Белград под број 217.³⁴⁾ Тоа, секако, е оној препис на „животописот на некои светци“ за кој во извештајот на Друштвото за српска словесност од 1861 се наведува дека Верковиќ „ги пронашол во манастирите македонски.“³⁵⁾ Веројатно станува збор за т.н. Охридска легенда којашто на грчки ја напишал охридскиот архиепископ Димитрија Хоматијан (1216—1234), а од која подоцна во XIII—XIV век на црковно словенски е преведен животописот на Климент и Наум³⁶⁾ првите македонски просветители.

Второ е „Житието на св. Владимир“ исто така на грчки јазик. Тоа, всушност, е легенда за дукљанскиот кнез Владимир кој владеел при крајот на X и во почетокот на XI век. Житието, се

³¹⁾ GDSS XIV, Београд 1862, 233—274; в. Ал. Соловјев — Вл. Мошин, Грчке повеќе српских владара, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САН III/7*, Београд 1936, LXI.

³²⁾ GDSS XIV..., 233.

³³⁾ GDSS, XI, Београд 1859, 296—298.

³⁴⁾ Љ. Стојановиќ, Каталог рукописа и старих штампаних књига, Збирка САН, Београд 1901, 226 (235).

³⁵⁾ Известие о радны и Друштва србске словености 1861, GDSS XIV, Београд 1862, 310.

³⁶⁾ Византиски извори за историју народа Југославије I, Београд 1955, 297, 298; И. Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1931, 312—313, 314.

чини, настанало некаде во XIV век.³⁷⁾ До 1857 година е печатено неколку пати, во Венеција во 1690 и 1774, и во Москополе во 1741 година.³⁸⁾ Верковиќ во манастирот кај Елбасан, посветен на Св. Владимир, во 1857 година пронашол две изданија. Тоа што е печатено во Москополе и венецијанското издание од 1774 година.³⁹⁾ Верковиќ при крајот на 1857 година на Крф порачал да се изработат преписи на овие две изданија. На крфскиот антиквар Ламбросиј му наложил преписите да му ги упати на Ал. Гилфердинг, зашто сакал овој живопис да се објави во некое издание на Руската академија на науките.⁴⁰⁾ Кога овој живопис дошол во рацете на Гилфердинг, тој есента 1858 година преписот на москополското издание го проследил до И. Срезневски во Петроград со коментар дека тоа дотогаш не му било достапно дури „ни на Шафарик и Миклошич“.⁴¹⁾ Гилфердинг москополското издание на овој живопис го сметал за „најголема библиографска реткост“ и сакал да го издаде во целост. Изводи од овој животопис на руски јазик внесол во втората книга на своите студии за југословенската историја, објавена во Москва во 1859 година.⁴²⁾ Есента 1858 година Верковиќ му ги пратил преписите на љубете изданија на животописот и на Фр. Миклошич во Виена. Првин му го пратил преписот на москополското издание што го изработил некој студент на Крф. Бидејќи не бил задоволен со овој препис, Верковиќ по неколку дена му упатил на Миклошич и препис на венецијанското издание од 1774 година коешто било „многу појасно и поразбирливо препишано“. Овој препис го контролирал самиот Верковиќ, внесол неколку зборови што ги испуштил препишувачот и исправил некои ортографски грешки што беше ги направил препишувачот.⁴³⁾

*
* * *

Верковиќ најголем успех имал во истражувањето на владетелските повелби коишто и денеска имаат исто таква вредност

³⁷⁾ F. Šišić, *Letopis popa Dukljanina*, Beograd — Zagreb 1928, 124.

³⁸⁾ Ст. Новаковић, *Први основи словенске књижевности меѓу балканским словенима*, Легенда о Владимиру и Косари, Београд 1893, 238, 240, 243.

³⁹⁾ *Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu (=NSBZ)*, 4610c, St. Verković, Serez 23. IX 1858.

⁴⁰⁾ Архив Академије наука у Лењинграду (=ААНЛ), ВЛ, Ф 35, О 1, 240, Ст. Верковић, Сerez 28. II 1858. — писмо до Ал. Гилфердинг.

⁴¹⁾ Документы к истории славяноведения в России (1850—1912), Москва 1948, 16.

⁴²⁾ А. Гилфердинг, *Писма о истории Срба и Бугара II*, Београд 1860, (превод), 60, 122—123; в. Ст. Антољак, *Самуиловата држава*, Скопје 1969, 180—181.

⁴³⁾ NSBZ, R 4610c, St. Verković, Serez 23. IX 1858.

за проучувањето на феудалното општество на Балканот како што имале и во минатиот век. Поради нивното значење за историјата на Балканот, тие посебно му го свртеле вниманието на Верковиќ. Ги барал по сите манастири што ги посетувал.

Меѓу првите ја пронашол, и тоа при посетата на Рилскиот манастир во Бугарија, во 1855 година, повелбата на бугарскиот цар Иван Шишман од 1379 година, којашто царот му ја подарил на овој манастир. Врз основа на Верковиќевиот препис уште истата година ја објавил Ј. Шафарик во *Гласникот* на ДСС. При тоа ја објаснува нејзината вредност за проучувањето на топономастиката и општествените односи во бугарската средновековна држава.⁴⁴⁾

На својот пат низ Косово во 1857 година Верковиќ во манастирот Грачаница ја видел повелбата на кралот Урош II Милутин, основачот на овој манастир. Во неа се наброени сите имоти и привилегии што ги добил манастирот со оваа повелба од 1321 година. За разлика од останатите повелби напишани на пергамент, оваа повелба е напишана во фреско-техника на ѕидот од црквата. Оттука Верковиќ „со големи напори“ ја препишал, како што запишал Ал. Гилфердинг кој заедно со Верковиќ беше го посетил овој манастир.⁴⁵⁾ Повелбата, всушност, се наоѓа високо на ѕидот од малата капела на Грачаничката црква и до неа дневната светлина се пробива низ два мали прозорци.⁴⁶⁾ Австрискиот дипломат и етнолог Ј. Г. Хан забележал во својот патопис од 1858 година дека од калуѓерите дознал оти една година порано „некој патник, на име Стефан“ ја препишувал оваа повелба осум дена и дека за тоа му било потребно скеле.⁴⁷⁾ Тоа бил Верковиќ. Преписот на оваа повелба му го испратил на Гилфердинг кој го упатил во Петроград до Из. Срезневски за да биде објавен. Така оваа повелба во 1858 година излегла во *Известијата* на РАН.⁴⁸⁾ Преку Гилфердинг преписот на оваа повелба стасал и во рацете на Фр. Миклошич кој токму што ја подготвувал за печат збирката *Извори* низ минатото на Србија, Босна и Дубровник. На овој начин во оваа збирка, објавена во Виена во 1858, влегол и текстот на Грачаничката повелба.⁴⁹⁾ Од Миклошичевата

⁴⁴⁾ Шафарик, *Писмени споменици...*, 184—189.

⁴⁵⁾ Al. Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji, Sarajevo 1972*, 212.

⁴⁶⁾ М. Павловиќ, Грачаничка повеља, *Гласник скопског научног друштва* III, Скопје 1928, 106, 109.

⁴⁷⁾ J. Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik, Wien 1861*, 71—72; исто, *Wien 1868*, 122.

⁴⁸⁾ *Документы к истории славяноведения...*, 14—15.

⁴⁹⁾ С. Верковичъ, Друштвенная грамота короля Уроша II Милутина монастырю Грачаницъ 1322 года, *Извѣстия VII*, С. Петербургъ 1858, 139—145.

⁵⁰⁾ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vienna 1858*, 562—566.

збирка текстот на Грачаничката повелба го презел Ст. Новаковиќ за својата збирка на српските исправи објавена во 1912 година, иако постоеле уште два објавени преписи на оваа повелба, на М. Милоевиќ од 1871 и на Ив. Иваниќ од 1903 година. Верковиќевиот препис Новаковиќ го објавил со коментар дека Верковиќ ја препишал „невешто, како што ги правеше и другите [...] Оттука доаѓаат очевидните неисправности на повеќе места“. ⁵¹⁾ Од опсежната анализа на оваа повелба којашто ја направил славистот М. Павловиќ во 1928 се гледа, пак, дека Новаковиќевата оценка за Верковиќевиот труд не може да се прифати во врска со оваа повелба. Павловиќевото мислење дека Верковиќ ја извршил оваа работа, покрај сите недостатоци, подобро отколку другите и дека некои неразбирливи места во повелбата не треба да му се припишат на лошото читање зашто потекнуваат од личноста што ја напишала оваа повелба на ѕидот. Многу места коишто Верковиќ „не умеел или не можел да ги прочита“ тој ги оставил празни, додека, според Павловиќ, Милоевиќ во подоцнежниот препис „ги пополнувал според својата фантазија“. ⁵²⁾ Поради тоа не треба да бидеме премногу критични спрема Верковиќевиот препис.

При патувањето низ Косово во 1857 година Верковиќ во манастирот Дечани наишол на повелбата на српскиот крал Стефан Урош III. Со оваа повелба во 1330 година го основал овој манастир според кој подоцна овој владетел е наречен Стефан Дечански. И преписот на оваа повелба стасал во Петроград по истиот пат како и Грачаничката повелба, каде што е објавен во 1858 година во *Известијата* на РАН. ⁵³⁾

Во манастирот Св. Пантелејмон на Јанинското Езеро во Епир Верковиќ во 1858 година пронашол и една повелба на Симеон-Синиша кој по смртта на прибратот цар Стефан Душан владеел како цар во Трикалската област. Со оваа повелба во 1361 година му ги потврдил на својот благородник Јован Цафа Урсин, господар на градовите Роги и Арта во Епир, сите негови поседи и привилегии коишто Урсин ги добил од Стефан Душан. Преписот на оваа повелба на грчки јазик Верковиќ веднаш му ја пратил на Ј. Шафарик во Белград заради откупување од Народната библиотека во Белград. ⁵⁴⁾ Во инвентарот на Библиотеката заведен е под број 50. ⁵⁵⁾ Преводот на оваа повелба го објавил во 1861 во *Гласникот* на ДСС. К. Николаевиќ во споменатите при-

⁵¹⁾ С. т. Новаковиќ, Законски споменици српских држава средњега века, Београд 1912, 633—637. — О пријеписима те повеље в. Павловиќ, *op cit.*, 107.

⁵²⁾ Павловиќ, *op. cit.*, 105—109.

⁵³⁾ С. Верковиќ, Друштвенная грамота короля Стефана Уроша III-го монастырю Дечанскому, *Извѣстия* XII, С. Петербургъ 1858, 223—240.

⁵⁴⁾ в. фус. 15; Вукова преписка..., 731.

⁵⁵⁾ Св. Матић, Опис рукописа народне библиотеке, Београд 1952, 221 (557); Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LXII.

лози за Комнените.⁵⁶⁾ Следната, 1862 година, Ј. Шафарик во *Гласникот* на ДСС го објавил паралелно прчкиот текст и преводот на оваа „Епирска повелба“. Преводот го направил Ј. Аврамовиќ.⁵⁷⁾ Бидејќи оригиналот на оваа повелба не им бил достапен на нашите историчари ни во овој век, Верковиќевиот препис од Народната библиотека во Белград и Виенското издание на Фр. Миклошиќ и на Ј. Милер од 1882 (направено врз основа на други преписи) биле основните примери на Ал. Соловлев и Вл. Мошин за нивното критичко издание на оваа повелба во 1936 година.⁵⁸⁾

Верковиќ во 1857 година препишал една повелба на кралот Стефан Душан дадена на манастирот Трескавец кај Прилеп. Мошне оштетениот оригинал на оваа повелба го нашол кај Димитрија Миладинов, тогаш учител во Прилеп.⁵⁹⁾ Веројатно тоа било при посетата на неговиот дом во Струга летото таа година.⁶⁰⁾ Нејзиниот препис преку Ј. Шафарик го откупило Министерството за просвета на Србија.⁶¹⁾ Во инвентарот на Народната библиотека во Белград запишан е под бр. 48.⁶²⁾ Набрзо потоа во Народната библиотека дошле оригиналите на трите повелби на Стефан Душан дадени на манастирот Трескавец (НББ 51, 78, 81), коишто се објавени во 1859, 1861 и 1875 година.⁶³⁾ Веројатно во 1859 година или во 1861 година во *Гласникот* на ДСС бил објавен оригиналот на повелбата од која Верковиќ направил препис, па поради тоа неговиот препис воопшто не е објавуван. Тоа денеска, меѓутоа, не можеме да го провериме зашто Верковиќевиот препис е уништен заедно со Народната библиотека во 1941 година.

Најголемиот број од повелбите Верковиќ ги нашол во манастирот Св. Јован Претеча на Меникејската Гора близу до Серез. Станува збор за владетелските повелби, а кои претставуваат богат извор за проучување на општествените односи во Серската област во XIV век. Во овој манастир, му објаснува Верковиќ (1872) на Фр. Рачки, „има еден стар ракопис, во кој има значителен број стари листови на грчки јазик од царот Стефан. Нивниот препис го добив во 1856 година“.⁶⁴⁾ Две години подоцна, во 1858, Верковиќ му јавил на Ал. Гилфердинг дека дознал оти во тој манастир

⁵⁶⁾ ГДСС XIII, Београд 1861, 331—334.

⁵⁷⁾ ГДСС XIV, Београд 1862, 276—281; Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LXI—LXII.

⁵⁸⁾ Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LXI, СХХIII, 231—239.

⁵⁹⁾ АС, МПС—П, Ф 1264, 2397, Ј. Шафарик, Београд 14. X 1858; Цамбазовски, *op. cit.*, 154.

⁶⁰⁾ Doklešić, *op. cit.*, 263.

⁶¹⁾ в. фус. 15.

⁶²⁾ Матић, *op. cit.*, 221 (551).

⁶³⁾ Ст. Новаковић, Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Трескавачком, *Гласник СУД XLJ*, Београд 1875, 356, 358—361.

⁶⁴⁾ Arhiv JAZU u Zagrebu (=AJAZU), *Ostavština Fr. Račkog (=OR) XII, 789, St. Verković, Serez 19/31. XII 1872.*

постојат и три повелби на византискиот цар Андроник и една на турскиот цар Мурат I.⁶⁵⁾ Набрзо потоа пронајдени се и други повелби на византиски цареви.

Верковиќ порачал да се изработат неколку примероци преписи на 28 „Душанови грчки повелби“ за кое подоцнежните испитувања покажаа дека еден дел им припаѓаат на византиските цареви Андроник II (1282—1328) и Андроник III (1328—1341). Во еден примерок од овие преписи внесена, е меѓутоа, само 21. повелба. Покрај тоа, Верковиќ дал да се направи и еден препис од дванаесет повелби на царот Андроник за кои подоцна се покажало дека тоа се главно повелби на Андроник II и на Андроник III. Во овие примероци на преписи не ги сметаме и оние кои, како што обично практикувал, Верковиќ ги задржал за себе.⁶⁶⁾

Во Белград стигнале два тома преписи со 28 „Душанови грчки повелби“ и еден том со 12 Андроникови повелби. Според кажувањето на Ј. Шафарик до Ст. Новаковиќ овие „работи ги набавил Стефан Верковиќ“.⁶⁷⁾ Во Архивот на министерството за просвета на Србија нема траги кога стасале тие преписи и за кој наместо се откупени за Народната библиотека. Во инвентарната книга на Библиотеката каде што се заведени под број 94—96 единствено е наведено за првиот и вториот том „Душанови грчки повелби“ (НББ 95, 96) дека ги препишал Ѓорѓе Јоанидис во 1856, а за томот на повелбите на цар Андроник (НББ 94) дека го препишал Никола Папа Димитрие во 1858 година.⁶⁸⁾ Врз основа на други податоци во инвентарната книга Ал. Соловјев и Вл. Мошин утврдиле дека овие томови се воведени во инвентарот меѓу 1858 и 1862 година.⁶⁹⁾

Во почетокот од првиот том на преписот на „Душановите грчки повелби“ со 13 повелби запишано е дека го изработил во 1856 година Ѓорѓе Јоанидес. На вториот том на „Душановите грчки повелби“ не стои кој и кога го препишал. Првите осум повелби (повелбите 14—21) се препишани со раката на Јоанидес, додека натамошните седум повелби (22—28) ги препишала друга личност. Со Верковиќевото известување до Фр. Рачки препишувањето и на вториот том морало да биде завршено во 1856 година, зашто тој тогаш веќе ги имал сите „Душанови грчки повелби“. Во почетокот на томот со преписите на 12 Андроникови повелби (нивната нумерација тече посебно) стои дека го изработил во 1858

⁶⁵⁾ AANL, VI, F. 35, O 1, 240, St. Verković, Serez 28. II 1858.

⁶⁶⁾ Во архивскиот фонд на Верковиќ во Софија е сочуван „извесен број преписи на меникејските повелби (Д. Велева, Архивниот фонд на Стефан Веркович, *Известия на научниот архив* БАН III, Софија 1966, 90).

⁶⁷⁾ Ст. Новаковиќ, Струмска област у XIV веку и цар Стефан Душан, *Глас САН XXXVI*, Београд 1893, 44—45.

⁶⁸⁾ Матић, *op. cit.*, 221—222, (555, 556, 559).

⁶⁹⁾ Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LV биль. 3.

манастирскиот економ Никола Папа-Димитрие. Насловите на сите три тома биле напишани на грчки јазик, а на првиот и на вториот уште и на италијански јазик. Грчкиот текст на повелбите се наоѓал од левата страна. Крај 21 повелба што ја препишал Јоанидес на десната страна се наоѓал и преводот на италијански јазик.⁷⁰⁾ Бидејќи овие преписи се уништени во 1941 година при бомбардирањето на Народната библиотека во Белград, денеска веќе не е можно врз основа на ракописот да се установи дали Верковиќ лично го изработил италијанскиот превод на тие повелби. Меѓутоа, се укажува дека тоа е негово дело, зашто тој во тоа време од европските јазици единствено се служел со италијанскиот, со кој владеел и на кој јазик ги давал описите на своите збирки на стари пари⁷¹⁾ и се допишувал со Европа.⁷²⁾ Српскиот превод на сите 23 „Душанови грчки повелби“ од белградскиот препис ги објави М. Петронијевиќ во 1869 и во 1871 година во *Гласникот* на Српското учено друштво. Грчкиот текст го презентира „само како пример“ кон првата повелба од 1345 година.⁷³⁾

Еден препис на 21 „Душанова грчка повелба“ мора да дошол преку Верковиќ во рацете на германскиот византолог К. Хопф. Секако дека го добил за време на патувањето низ Италија и Грција во 1861—1863 година, кога престојувал и во Македонија, зашто имал преписи на некои натписи од два македонски манастири. Преписот на 20 (?) „Душанови грчки повелби“, направен во 1856 година, несомнено од Јоанидес, го видел кај Хопф рускиот историчар В. Макушев за што тој пишувал во 1868, изразувајќи надеж дека овие повелби набрзо ќе ги објави Руската академија на науките.⁷⁴⁾ Меѓутоа, нив ги објавиле Фр. Диклошич и Ј. Милер во Виена во 1887 година. Во нивниот зборник внесена е 21 „Душанова грчка повелба“ (односно 22 зашто под бројот 10 се пронајдени две повелби) и тоа „по истиот ред“ како и во Јоанидесовиот препис од 1856 година кој се наоѓал во Белград.⁷⁵⁾

⁷⁰⁾ За преписите на меникејските повелби и за нивното објавување види поопширно во: Новаковиќ, *Струмска област...*, 2—7, 44—49; Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXVII—V, како и кај Станковиќ, *op. cit.*, 102—104.

⁷¹⁾ в. Библиотека Ленин во Москва, Оддел за ракописи, F 239, П 6, № 21, Ст. Веркович, Серез 26/8. VII 1868.

⁷²⁾ в. препис на некои Верковиќеви писма во Гајевата оставштина напишани на италијански јазик со неговата рака (НСБЗ, 4702с),

⁷³⁾ М. Petronijević, *Hrisovulje Stefana kralja i cara Srbije i Romanije, Glasnik SUD XXVI, Beograd 1869, 20—43; isto XXXII, Beograd 1871, 278—295.*

⁷⁴⁾ В. Макушев, Неколку нових извора за историју јужних Словена, *Рад ЈАЗУ V, Загреб 1868, 150—152.* Дека и Хопф го поседувал Јоанидесовиот препис ни укажува не само годината на неговата изработка, туку и целиот пасус на тој препис кој е идентичен со пасусот во белградскиот препис и во Флоринскиот препис (спореди Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXXIV; Флорински, *op. cit.*, 123; Макушев, *op. cit.*, 151).

⁷⁵⁾ Новаковиќ, *Струмска област...*, 5—6; Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXVII, XL.

Еден препис на „Душановите грчки повелби“ Верковиќ му дал на Ал. Гилфердинг при нивното патување низ Косово летото 1857 година.⁷⁶⁾ Кога во февруари 1858 година се вратил од патот во Серез, Верковиќ го известил Гилфердинг дека заедно со игуменот Теодосие ќе ги прегледаат преписите и повелбите и ако има грешки дека ќе го извести за тоа.⁷⁷⁾ Веројатно поради очекувањето на Верковиќевото писмо Гилфердинг дури во ноември истата година преписите од повелбите му ги пратил на Из. Срезневски во Петроград за да бидат објавени според желбата на Верковиќ во некое издание на Руската академија на науките. Гилфердинг бил воодушевен од овие повелби, сметал дека тие ја претставуваат „целата управа на Душановото време“. Една од овие повелби е објавена во Петроградските известија на РАН во 1858 година заедно со другата граѓа што ја препишал Верковиќ и му ја предал на Гилфердинг. Објавена е повелбата во којашто се споменува Серскиот и Струмичкиот војвода Манол Оливер. Паралелно со грчкиот текст даден е и руски превод. Во придружниот текст Верковиќ го известил дека во Меникејскиот манастир кај Серез „зачувана е целата збирка од повелби“ на Стефан Душан „запишана во стариот зборник“.⁷⁹⁾

Преписот на повелбите што му ги дал Верковиќ на Гилфердинг е уништен подоцна при пожарот на куќата на Гилфердинговиот познајник во Петроград кому му го дал на проучување. Известувајќи го Верковиќа за ова во 1869 година, Гилфердинг го замолил да направи нов препис. Меѓутоа, пред да биде завршена оваа работа Гилфердинг беше умрел. Поради тоа Верковиќ во 1872 година преписот му го понудил на Фр. Рачки,⁸⁰⁾ но од нивната кореспонденција не се гледа и дека му го пратил. Веројатно Верковиќ овој препис го има однесено со себе во Русија во 1877 година каде што отишол да ја продаде старината. Тогаш некои стари ракописи му оставил на Вл. Ламански во Славјанското благотворително друштво во Петроград од кого и добил парична помош.⁸¹⁾ Бездруго на овој начин преписот на 28 „Душанови грчки повелби“ што го направил Јоанидес во 1856 година дошол во рацете на Ламански, кој подоцна му го отстапил на Т. Флорински. Тој во Киев во 1888 ги објавил само последните седум „Душанови грчки повелби“, зашто првите дваесет и една повелба веќе ги беа објавиле во Виена Миклошич и Милер. Бидејќи Флорински не објаснил на кој начин овој препис стасал во Русија, во историографијата се претпоставувало дека Ламански овие по-

⁷⁶⁾ AJAZU, OR XII, 789, St. Verković, Serez 19/31. XII 1872.

⁷⁷⁾ AANL, XL, F 35, O 1, 240, St. Verković Serez, 28. II 1858.

⁷⁸⁾ Документы к истории славяноведения... , 16.

⁷⁹⁾ Верковичъ, Новия..., 397—399.

⁸⁰⁾ AJAZU, OR XII, 789, St. Verković, Serez 19/31. XII. 1872.

⁸¹⁾ Doklešić, op. cit., 325, 327.

велби ги препишал во Белград.⁸²⁾ Ако тоа Ламански навистина го направил, тој секако ова би го забележал во своите записи за време на престојот во Белград во 1862 година во кои опширно зборува за Верковиќевата истражувачка работа.⁸³⁾ Згора на тоа, и Флорински во придружниот текст зборува за белградскиот препис, за преписот на Миклошич и Милер и за преписот што го добил од Ламански, како за посебни копии на Јоанидесовите преписи.⁸⁴⁾

Од досега изложеното произлегува дека белградскиот примерок на преписот содржел четириесет (28 + 12), примерокот на Ламански-Флорински 28, примерокот на Хопф-Миклошич-Милер дваесет и една меникејска повелба. Овие примероци се покомплетни преписи на меникејските повелби во однос на уште два преписа што ги направиле други личности. Тоа е преписот на стариот манастирски зборник од XVIII век објавен од К. Сатхас во Венеција во 1872 година, кој содржи 14 повелби, и преписот на меникејските калуѓери од 1862 година, кој се нашол дури во почетокот на овој век во Народната библиотека во Белград, а кој содржел осумнаесет повелби.⁸⁵⁾

Верковиќевата заслуга во врска со меникејските повелби била во тоа што дваесетисумте „Душанови грчки повелби“ преку преписите што барал да се изработат (останатите дванаесет меникејски повелби ги објавил Сатхас во Венеција) им станале достапни на научните работници кои темелно ги проучиле и објавиле. Со тоа овие повелби се спасени за историографијата бидејќи во манастирот до 1919 година изгореле сите стари зборници коишто ниту во XIX век не им биле на сите достапни.⁸⁶⁾

По истиот пат, меѓутоа, сите 28 меникејски повелби излегоа во јавноста како „Душанови грчки повелби“, на што почнало да се сомнева уште во XIX век. Уште Петронијевиќ во 1871 година се посомневал дека последните седум „Душанови грчки повелби“ не му припаѓаат нему, зашто го немаат неговиот потпис.⁸⁷⁾ Потоа Т. Флорински во 1888 и Ст. Новаковиќ во 1893 го изнеле мислењето дека и многу други повелби кои го носат потписот на Стефан Душан не се негови.⁸⁸⁾ Со поподробна анализа, користејќи ги и претходните резултати, Ал. Соловјев и Вл. Мошин утврдиле дека

⁸²⁾ Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXVIII; Станојевиќ, *op. cit.*, 103—104.

⁸³⁾ Вл. Л а м а н с к и ѝ, Изъ записокъ о славянскихъ земляхъ, *Отечественныя записки* CLIV/5, С. Петербургъ 1864, 353—354, 362, 367. — За времето на престојот на Ламански во Белград в. Документы к истории славяноведения..., 45—48.

⁸⁴⁾ Флорински, *op. cit.*, 123.

⁸⁵⁾ Новаковиќ, Струмска област..., 3—6; Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXVII—XXVIII, xxx—xxxiii.

⁸⁶⁾ в. Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LII фус. 2; спореди Ив. И в а н и ѝ, Македонија и Македонци, Београд 1906, 69—70.

⁸⁷⁾ Петронијевиќ, *op. cit.*, ГСУД XXXII, 78 фус.

⁸⁸⁾ Флорински, *op. cit.*, 131; Новаковиќ, Струмска област..., 6; в. Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXVIII—XXIX.

само десет повелби потекнуваат од Стефан Душан (бр. 1, 2, 9, 10а, 11, 14, 15, 19, 20, 22), коишто и ги објавиле, додека за останатите осумнаесет повелби утврдиле дека главно му припаѓаат на Андроник II и на Андроник III.⁸⁹⁾

Погрешното атрибуирање на сите 28 повелби на Стефан Душан, дури и на оние што го немале неговиот потпис можеме да го објасниме со слабото снаоѓање во дипломатската анализа и на Јоанидес и на Верковиќ, Впрочем, оваа грешка не ја забележале во почетокот ни историчарите од оваа струка.

Потешко било да се објасни како потписот на Стефан Душан се нашол на оние повелби коишто изгледа недвосмислено им припаѓаат на византиските владетели. Новаковиќ во 1893 година бил во дилема дали тоа го направил Јоанидес или пишуваачот на стариот зборник од кој Јоанидес ги препишал повелбите, а овој зборник на Новаковиќ не му бил достапен.⁹⁰⁾ Ниту Соловјев и Мошин по Првата светска војна не можеле во Меникејскиот манастир да дојдат до тој стар зборник зашто тој изгледа е уништен во 1918 година. Тие, меѓутоа, во Белград го нашле преписот што го нашле калуѓерите на Меникејскиот манастир во 1862 година, а кој дошол во Народната библиотека дури во почетокот на овој век. Споредувајќи го Јоанидесовиот белградски препис од 1856 и преписот на меникејските калуѓери од 1852, во кој на некои преписи нема потписи на Стефан Душан, тие во 1936 година дошле до сознание дека потписите ги додал Јоанидес при препишувањето. На крајот го поставуваат прашањето: „Дали фалсификатот бил направен од самиот Јоанидес да му подвали на Верковиќ, или со негово знаење? Ова ќе остане нерешено како и прашањето за тоа дали Верковиќ свесно ги мистифицирал научниците со својата Веда или само бил жртва на мистификацијата на Гологанов?“⁹¹⁾

Што се однесува до „Веда Словена“ денеска знаеме дека во тој случај Верковиќ наивно дозволил да се мистифицира од Јована Гологанов (кој од Верковиќ за овие песни бил добро наградуван), зашто очекувал потврда дека Јужните Словени се потомци

⁸⁹⁾ Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXXVI—XLIX. — Во заклучокот по грешка е напишано дека на „Душан му припаѓаат само девет“ повелби (исто, LV) бидејќи е објавена и повелбата бр. 10а од Јоанидесовиот препис (в. исто, 321—331).

⁹⁰⁾ Новаковиќ, *Струмска област...*, 6—7.

⁹¹⁾ Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXIX фус. 2, XXX—XXXIV, LII—LV.

М. Арнаудов, Веркович и Веда Словена, *София* 1968, 7—59; Г. Тодоровски, Веда Словена, Скопје 1979; Доклестик, *op. cit.*, 282—283, 296—297, 301—315, 354—356 и др.

на старите Илири и Трачани.⁹²⁾ Дали истото се случило и во врска со „Душановите грчки повелби“ тешко е да се каже од следниве причини:

Верковиќ на почетокот од 1858 година, како што знаеме, му ветил на Гилфердинг, веројатно на негово инсистирање, дека со помош на игуменот Теодосие (со кој Верковиќ бил во добри односи)⁹³⁾ ќе ги спореди преписите со оригиналите, но не знаеме дали така и постапил. Поради тоа постојат две можности. Едната, дека поради зафатеноста со други работи ова не го направил, односно дека тоа го направил површно, па не ги забележал недостатоците на преписот. Во тој случај Верковиќ направил голем пропуст. Втората, дека тоа го направил и констатирал дека преписот е исправен. Во овој случај, постоеле, значи, два стари зборници во кои се препишани оригиналите на овие повелби. Во еден од нив, веројатно во времето на Душановите наследници, додаден е потписот на Стефан Душан на некои од повелбите. Дека можеби постоеле два стари зборници со преписи на истите повелби ни укажуваат следниве навестувања. Во преписот што го изработил Јоанидес во 1856 година не се поклопува редоследот на некои повелби со преписите што ги направиле меникејските калуѓери во 1862 година, иако во двата преписа препишувачите строго не се држеле за хронолошкиот ред.⁹⁴⁾ Понатаму, се забележува дека еден стар зборник изгорел во средината на XIX век, а имаме и податок дека во 1918 година исто така изгореле старите зборници,⁹⁵⁾ што укажува на можноста дека имало повеќе стари зборници. Можеби во обемната Верковиќева оставина во Софија, меѓу необјавените писма ќе се најде одговорот во врска со овие преписи, како што се најде одговор во врска со „Веда Словена“.

*
* *
*

И покрај недостигот на прирачници и какви и да е упатства за работа, патувајќи тешко со кирациски коњи, изложен на големи опасности, без недоволни средства за живот и за истражувања, Верковиќ, благодарение на упорната и неуморна пионерска работа, како и на проникливиот дух на прекрасен истражувач, успеал за неколку години да постигне важни резултати во проноаѓањето на средновековната историска граѓа. Со објавувањето или со внесувањето на тие преписи во Народната библиотека во Белград во средината на деветнаесеттиот век юваа драгоцен граѓа

⁹³⁾ види ја Верковиќевата препорака напишана во Белград во 1982 год. до српската влада на Меникејскиот манастир да му се даде годишна помош (Арнаудов, *op. cit.*, 427—428).

⁹⁴⁾ Спореди Соловјев—Мошин, *op. cit.*, XXX—XLIX.

⁹⁵⁾ Макушев, *op. cit.*, 151; Флорински, *op. cit.*, 122, 123; Соловјев—Мошин, *op. cit.*, LII заб. 2.

во проучувањето на историјата на Балканот им стана достапна на историчарите. Тоа било токму во времето на развојот на историографијата кај јужнословенските народи, кога секој нов податок значел внесување на нови зраци светлина во минатото за кое тогаш многу малку се знаело. Исто така мораме да имаме предвид дека истражувањето на средновековната граѓа во тие години бил само еден дел од Верковиќевата дејност во собирањето на старини и дека тогаш почнал да се занимава и со собирање на фолклорна граѓа. Поради тоа во многуте разни работи, на собирањето на историските материјали можел да му посвети внимание само кратко време без навлегување во анализа на собраната граѓа.

Превел од хрватско-српски јазик
Здравко КОРВЕЗИРОСКИ

Ljubiša DOKLESTIĆ

THE CONTRIBUTION OF STEPHAN VERKOVIĆ IN THE
RESEARCH OF MEDIEVAL HISTORICAL DOCUMENTATION
IN MACEDONIA IN THE NEIGHBOURING COUNTRIES
IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY

S u m m a r y

As in the middle of the XIX century the historical data in the Balkans have not been researched, and the Yugoslav historiography started developing, Verković, besides his other work, engaged himself in research work of the medieval historical documentation in Macedonia and its neighbouring countries. He worked on it between 1851 and 1858 with a great success. He transcribed or organised transcription of numerous inscriptions in the churches and notes from the religious books, as well as commemorations, chronicles, hagiographies, and charters which were used in churches or by some individuals. The biggest part of the then transcribed documentation represents transcriptions from the medieval charters from Menichey's Monastery near Seres in the eastern part of Macedonia.

All this documentation was at the disposal of the scientific public. Many of these transcriptions were given to the People's Library in Belgrade and some were found by historians of the South Slavic history. More of these transcriptions have been published in journals and separate books, either by Verković or his contemporaries. Verković promoted the further research works of the Yugoslav medieval historical documentation on the territory under the Turkish rule by his pioneer work.